

UDK: 811.163.43:81`35 IsakovićA
Pregledni rad / Review paper

Alen Kalajdžija

Institut za jezik, Univerzitet u Sarajevu

**TRI DECENIJE OD ISAKOVIĆEVA TEKSTA JEZIČKI
PODSJETNIK IZ BOSANSKOG JEZIKA:
PRIMJENA I PERCEPCIJA BOSANSKIH NORMATIVNIH
RJEŠENJA***

Sažetak

U radu se govori o principima i načelima u procesu kreiranja norme bosanskog jezika, nakon vraćanja ovog jezika u službene tokove, i udjelu koji je u tom procesu imao Alija Isaković, naročito u vezi s tekstom *Osnovne karakteristike bosanskog jezika* s reperkusijama na zvaničnu normu bosanskog jezika koja je implementirana u *Pravopisu bosanskoga jezika* iz 1996. godine. Rad potcrtava Isakovićevu predanost u traženju normativnih rješenja u bosanskom jeziku utemeljenih na principima etimologije, gramatičke pravilnosti, bosanske književnojezičke tradicije i potvrda u narodnim idiomima Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Alija Isaković, bosanski jezik, norma, standardizacija, pravopis

* Ovaj referat pročitan je na naučnom skupu pod naslovom *Neminovnosti: Aliji Isakoviću u čast*, Bošnjačka zajednica kulture "Preporod", Sarajevo, 14. i 15. januar 2023. godine.

1. Uvod

Alija Isaković, intelektualac i gorljivi borac za vraćanje službene upotrebe bosanskog jezika još u okvirima jugoslavenske zajednice, posebno se istaknuo u vrlo konkretnom aktivizmu reafirmacije bosanske jezičke norme 90-ih godina 20. st. (Hodžić 2018: 13–28). U tom kontekstu treba posebno naglasiti da je Isaković objavio *Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku* (1993), da bi nešto kasnije odštampao i posebnu brošuru pod naslovom *Jezički podsjetnik iz bosanskog jezika* (1993), koju je opet nešto kasnije obznanio pod modificiranim imenom *Osnovne karakteristike bosanskog jezika* u okviru čuvene memoarske zbirke *Antologija zla* (1994: 208–218).

Uvidom u obrađenu tematiku *Rječnika* (1992), a naročito u spomenutu brošuru pod gore navedenim naslovima (1993. i 1994.), jasno je kako Isaković je tematizirao osnovna načela bosanske jezičke norme, utemeljujući je na književnojezičkoj građi bosanskog jezika. Zapravo, Isakovićovo zalaganje za principe bosanske jezičke norme u najvećoj mjeri kasnije je registrirano i propisano u *Pravopisu bosanskoga jezika* (1996).

Referirajući se na normativna rješenja *Pravopisa* (1996), dakako u određenoj skraćenoj mjeri, može se zaključiti da je Isaković svojim stavovima umnogome doprinio građenju norme bosanskog jezika od trenutka službenog vraćanja ovog jezika. To ne treba čuditi s obzirom na to da je Isaković bio predsjednik Pravopisne komisije, ne umanjujući pri tome udio svih članova tadašnje Komisije, kao i samoga autora ovog priručnika.

Ono što na prvi pogled zapinje za oko jeste činjenica da je Isaković pokazao kako je izvanredan poznavalac bosanske jezičke tradicije, pa vjerovatno i u onim rješenjima do kojih nije mogao doći istraživačkim putem, on je ukazao, zasnovano na svojevrsnom “instinktu” izvornoga govornika bosanskog jezika i njegove književnojezičke građe, na adekvatan odnos društvene javnosti spram fenomena autentičnosti bosanskog jezičkog izraza. Naravno, Isakovićev je intelektualni rad dotada bio obilježen minucioznim proučavanjem bosanskog književnojezičkog izraza koji je sublimiran u antologiji muslimanske književnosti *Biserje* (1972), a što se u svakom slučaju reflektiralo i na Isakovićevu dramaturgiju *Hasanaginice* u kojoj je vrlo lahko uočljiva intertekstualnost bosanskih starijih tekstova (Hadžiefendić-Parić 2017: 147–152). Sve je to Isakoviću omogućilo da u naporu normativističkih pitanja i dilema da nemjerljiv doprinos u sferi prepoznatljive bosanske jezičke autohtonosti.

2. O problematici normativnih rješenja *Jezičkog podsjetnika iz bosanskog jezika*

Baveći se važnijim pitanjima teksta *Jezički podsjetnik iz bosanskog jezika* odnosno *Osnovne karakteristike bosanskog jezika* mogu se, iako zasnovano u obliku leksikografskog opisa norme, identificirati izuzetno važne i prepoznatljive forme preporučenog standardnojezičkog izraza koje ulaze u domenu tipičnih osobina bosanskog jezika. Ako bi se danas postavilo pitanje utemeljenosti takvih rješenja, moglo bi se reći da navedeni principi korespondiraju ne samo s književnojezičkom tradicijom bosanskog jezika, o čemu je Isaković (1984) dosta ranije pisao i propitivao pitanje udjela jezika bošnjačkih odnosno muslimanskih pisaca u okvirima sh. / hs. standardizacije, već i s drugima referentnim tačkama bitnim za konstruiranje bosanskog standarda, a oni se odnose na: zasnovanosti rješenja na etimološki jasnim osnovama; utjecaju narodnih izoglosa u prepoznatljivosti bošnjačkih narodnih govora koji su podignuti na rang standarda; pravilnosti jezičkih struktura u razvoju; te situaciji u govornoj praksi na bh. terenu, posebno u kontekstu flagrantnih primjera jezičke kolonizacije (Isaković 1965). Svi ti, uvjetno nazvani, kriteriji, omogućili su Isakoviću jasno kretanje po onome što čini okosnicu bosanske jezičke norme, koji će na tragu preporuka postati i normativno ovjerene pojavnosti na nivou službenog normativnog priručnika kakav je *Pravopis bosanskoga jezika* Senahida Halilovića (1996).

Nakon izlaska ovog normativa, nemali je broj kritički neosnovanih primjedbi na račun *Pravopisa* upućen prije svega autoru – Senahidu Haliloviću, ali posredno i Isakoviću kao predsjedniku Komisije te ostalim članovima koji su davali svoje preporuke u donošenju pravopisnih načela i propisa. Svakako, tu treba imati u vidu da je pitanje norme u sferi ortografije tek jedan dio normativnog sistema, ali da je kao transparentan normativ bio najdirektnije izložen javnosti. Ono što će se poslije dogoditi s normom bosanskog jezika, ne samo u domenu ortografije, već i drugih njezinih aspekata, drugo je pitanje. U tome kontekstu nije nebitno istaknuti da je ovaj normativ nastajao u izuzetno teškim društvenim i političkim prilikama u kojima se radilo o opstanku bosanske jezičke zajednice, pri čemu su eventualne nedorečenosti bile dio “prirodnih procesa” u izgradnji norme iznutra. No, da bude jasno, nema nijednog standardnog jezika u kojemu nema neke mahane, pa tako i u slučaju navedenog normativa kakav je bio prvi moderno koncipirani ortografski priručnik bosanskog jezika na kraju 20. stoljeća.

Osvrćući se na najvažnije crte bosanskog jezika koje je Isaković apostrofirao u *Osnovnim karakteristikama bosanskog jezika*, u formi leksikografski priređenog djela, može se primijetiti da navedeni primjeri ukazuju na bosanske osobitosti na nivou fonetsko-fonoloških i morfoloških crta, dok sporadično postoje i oni primjeri kojima se Isaković bavio, a koji zadiru u domenu sintakse i po prirodi stvari, temeljno, u leksikološko-semantički jezički sloj.

U metodološkom smislu, u *Jezičkom podsjetniku* Isaković (1993) je napravio jasnu distinkciju između onoga što je preporučljivo i onoga što treba izbjegavati, tj. onoga što se ne preporučuje, što je normativna greška, dajući za takve primjere oznaku da se primjeri daju u zagradi, npr. alat (halat), bahuljati (bauljati), Babilon (Vavilon), itd. Također, ako je riječ o tzv. naporednim oblicima koji su u upotrebi na nivou sinonima, uvodi kategoriju veznika *i*, koji spaja dvije natuknice, npr. *boca i flaša*, što ustvari znači *i boca i flaša*. Očekivano, Isaković nije ulazio u obrazlaganje navedenih kategorija, iako su one, kako se može primijetiti, nastajale prema gore spomenutim kriterijima koju je u definiranju bosanske norme očito svjesno uspostavio sam autor – a što je bio dobar metodološki postupak, bez obzira na to što su mnogi oblici i primjeri bili nestali u bosanskoj govornoj praksi pod utjecajem jezičkih asimilacija, imperijalizma i kolonizacije.

U tom smislu treba apostrofirati uvodni dio teksta studije u kojoj se eksplicitno navodi 12 kategorija i prepoznaju osobine karakteristične za bosansku jezičku tradiciju, gdje se navodi:

1. “fonološki, a ne korijenski pravopis – Tvrtko, svadba (Tvrdko, svatba),
2. glas *h* u govoru i pisanju, kako u našim slavenskim riječima tako i u turcizmima. Kaže se: riječi sa *h* imaju dušu. Dakle, pored uobičajenih oblika bez *h*, osobito u srpskom jeziku, a dijelom i hrvatskome, u bosanskome jeziku ovaj glas se izgovara i piše u više kategorija riječi: hrvati se, hrđati, hrzati, zatim – mehko, lahko, truhlo, struhnuti, sumahnut, kihavica, proha, promaha, aždaha, mehlem itd.
3. turcizmi (bajrak, mejdan, halal, mahala, rahat-lokum, fatiha, furuna, muhur, ahmak, aždaha), koji su, također, karakteristični i za srpski jezik (barjak, megdan, alal, maha¹, ratluk, fatija, vuruna, muur, hakmak, aždaja).
4. način zamjene staroga glasa jata: ogrjev, prijedlog, prijevod, grješka, grjehota, strjelica...,
5. odnos ć/št – opći, uopće, općina, svećenik...,

1 Vjerovatno je riječ o štamparskoj greški: mala (<mahala).

6. odnos h/k – hemija, hirurgija, hronologija, hronika, melanholija, haos...,
7. udvojeni suglasnici u turcizmima – Allah, Abdullah, Muhammed, ummet, džennet, džehennem, kanunnama...,
8. kraći oblici plurala imenica – sudi, vrazi, džepi, ključ, jablani, golubi...,
9. promjena ličnih imena tipa Avdo, Mujo, Ivo, Zemko, Jovo kao imenica ženskoga roda na -a: Avdo – Avde, Mujo – Muje, Ivo – Ive, Zemko – Zemke, Jovo – Jove...,
10. glagoli s nastavcima -irati, -isati, -ovati: generalno, mladi tehnički termini nameću oblike sa -irati te su mladi autori skloniji tome tvorbenom modelu – analizirati, asimilirati...
11. pisanje stranih riječi prema izgovoru – esej, feljton... (essay, feuilletton) ali strana imena i geografske nazive valja pisati izvorno – Fichte, Feuerbach, New York
12. futur I valja pisati odvojeno – učit ću, radit ću...” (Isaković 1993: 2–12; Isaković 1994: 208–218).

Analizirajući svojevrstni leksikografski koncipiran popis leksema u kojem se ukazuje na neke specifične bosanske osobine, može se zaključiti da je autor očekivao uspostavljanje analogija prema istim ili sličnim kategorijama, s jedne strane, dok s druge strane implicira prepoznavanje tih osobina na gotovo svim jezičkim nivoima.

Na nivou fonetsko-fonoloških pojava ističu se problemi u vezi sa sljedećim kategorijama:

- a) suglasnik *h*: *ajvar* a ne *hajvar*², *alat* a ne *halat*, *bahuljati* a ne *bauljati*, *bahnuti* a ne *banuti*, *blehnuti* a ne *blenuti*, *duhan* a ne *duvan*, *duhati* a ne *duvati*, *duhnuti* a ne *dunuti*, *čahura* a ne *čaura*, *historija* a ne *istorija*, *hmiljeti* a ne *miljeti*, *istruhnuti* a ne *istrunuti*, *lahko* a ne *lako*, *lahnuti* a ne *lanuti*, *lehemi* a ne *lemiti*, *streha* a ne *streja*, *zamahac* a ne *zamajac*, *zahrđati* a ne *zardati*...
- b) refleks jata: *dolje* a ne *dole* (*doli*), *grjehota* i *grehota*, *grješnik* i *grešnik*, *jastreb* a ne *jastrijeb*, *prijenos* a ne *prenos*, *prijevod* a ne *prevod*...
- c) suglasnik *f*: *čaršaf* a ne *čaršav*...
- d) finalno -l: *soko* a ne *sokol*, *sto* a ne *stol*...

2 Isaković uvodi kategoriju zgrade (*hajvar*) kako bi ukazao i evidentirao nepreporučene oblike. Ostaje, međutim, nejasno pitanje zašto je Isaković u navedenom djelu preporučio oblik *ajvar* umjesto *hajvar*, ako se ima u vidu da je h- u datoj leksemi etimološkoga postanja, kako na to upućuje Škaljić (1979: 301).

- e) odnos betacizma i vitacizma: *Babilon* a ne *Vavilon*, *Bizant* a ne *Vizant*, *labirint* a ne *lavirint*...
- f) odnos *h* i *k* u internacionalizmima: *hemija* a ne *kemija*, *hirurg* a ne *kirurg*, *hrom* a ne *krom*, *hronika* a ne *kronika*...
- g) odnos *c* i *t* u internacionalizmima: *demokracija* a ne *demokratija*...
- h) odnos *s* i *z* u internacionalizmima: *pejzaž* a ne *pejsaž*, *perzijski* a ne *persijski*...
- i) geminacija u riječima orijentalnog porijekla: *džehennem* a ne *džehenem*, *Meka* a ne *Mekka*...
- j) metateze: *bajrak*, a ne *barjak*...
- k) odnos *ć* i *k* u orijentalizmima: *ićindija* i *ikindija*, *zekat* i *zećat*...
- l) jotovanja: *nesretan*, a ne *nesrećan*; *općina*, a ne *opština*; *općiti*, a ne *opštiti*; *uopće*, a ne *uopšte*; *shvaćanje*, a ne *shvatanje*...

Na nivou morfologije ističu se sljedeće pojave:

- a) oblici roda imenica: *bol* – *boli*, a ne *bol* – *bola*, *krastavica*, a ne *krastavac*...
- b) tvorba pridjeva tipa: *dječiji*, a ne *dječji*; *pariski*, a ne *pariški*...
- c) zbirni brojevi i brojne imenice: *četvero*, a ne *čtvoro*; *četverica*, a ne *čtvorica*...
- d) u tvorbi oblika: *branitelj* i *branilac*, *čitalac* i *čitatelj*, *izvršitelj* i *izvršilac*...
- e) internacionalizmi na -um, -ijum: *delirij*, a ne *delirijum*; *kriterij*, a ne *kriterijum*...
- f) internacionalizmi na -ija, -a: *supstanca*, a ne *supstancija*...
- g) tvorba priloga: *djelomično*, a ne *djelimično*...
- h) tvorba s prefiksom: *protu-*, a ne *protiv-*...
- i) oblik tk-: *svako*, a ne *svatko*...
- j) partikula -r: *večer*, a ne *veče*; *također*, a ne *takođe*; *jučer*, a ne *juče*...

Na leksičkom nivou ističu se primjeri u kojima se preferiraju neki oblici:

- a) *bašča*, a ne *bašta*; *buranija*, a ne *boranija*; *djelovanje*, a ne *dejstvo*; *dvokatnica*, a ne *dvospratnica*; *bajonet*, a ne *bajunet*; *grah*, a ne *pasulj*; *gnoj*, a ne *đubre*; *Evropa*, a ne *Europa*; *inozemstvo*, a ne *inostranstvo*; *lješnjak*, a ne *lješnjak*; *mramor*, a ne *mermer*; *štamparija*, a ne *tiskara*; *uvjet*, a ne *uslov*; *zanat*, a ne *obrt*; *val*, a ne *talas*; *vlastit*, a ne *sopstven*; *zrak*, a ne *vazduh*...

Na leksičkom nivou ističu se i primjeri u kojima se leksičkim oblicima propisuje sinonimna upotreba:

- a) *april i travanj, boca i flaša, branitelj i branilac, buzdohan i buzdovan, decembar i prosinac, čitalac i čitatelj, dvorana i dvorhana, duljina i dužina, glasovit i čuven, hljeb i kruh, hudovica i udovica, jul i srpanj (nema juli), jun i lipanj (nema juni), ljekar i liječnik, Ka'ba i Ćaba, pristaša i pristalica, susjed i komšija, znanost i nauka...*
- b) izdvajanje posebnih kategorija u različitim značenjima: *kaluf i kalup, okolica i okolina, svećenik i sveštenik, Turčin i turčin, Zemzem i zemzem...*

Na ortografskom planu primjećuju se neke tendencije u pisanju:

- a) sastavljenog i rastavljenog pisanja: *Boga mi*, a ne *bogami...*
- b) velikog i malog slova: *crkva bosanska*, a ne *Crkva bosanska*; *Sudnji dan*, a ne *sudnji dan*, ali *Turčin i turčin*; *Zemzem i zemzem* s isticanjem preferencija različitog značenja.

Analizirajući navedene kategorije mogu se izvesti neke opće tendencije koje se registriraju u formi prepoznatljivosti bosanske jezičke norme, i to ne samo u domeni onoga što je podrazumijevalo razlikovni sloj pojava u odnosu na srpsku i hrvatsku jezičku praksu, nego i onih slučajeva koji odišu specifičnim jezičkim miomirisom na koji je u određenom historijskom i društvenom trenutku neko trebao jasno i nedvosmisleno ukazati.

Isaković ima puno pravo u propagiranju preporučenih normiranih oblika s obzirom na književnojezičku tradiciju i etimologiju u kategorijama:

- a) fonetsko-fonološki nivo: *alat, bahuljati, duhan, historija, istruhnuti, lahko, streha, zahrđati...*; *dolje, prijenos, prijevod; čaršaf, kaluf, soko, sto; Babilon, labirint; hemija, hirurg, hronika; pejzaž, perzijski; bajrak; općina, općiti, uopće;*
- b) morfološki nivo: *krstavica; dječiji, pariski; četvero, četverica; svako, neko; večer, također, jučer;*
- c) leksički nivo – u vidu preporuke jednog oblika za upotrebu: *bašča, buranija, bajonet, grah, Evropa, lješnik, mramor, štamparija, zanat;*
- d) leksički nivo – u vidu preporuke dvaju sinonimnih oblika za upotrebu: *čitalac i čitatelj; glasovit i čuven; hljeb i kruh; ljekar i liječnik; Ka'ba i Ćaba; susjed i komšija, znanost i nauka.*

Kad je posrijedi korelacija preporučenih oblika u odnosu na svojevrsnu govornu praksu, možda ponajviše u urbanim bh. sredinama, može se istaći

da su evidentirana određena nepodudaranja čiji su razlozi dublje sociološke i jezičkopolitičke prirode, ponajviše naslijeđene iz srpskohrvatskog perioda bosanskog jezika, tako da oblici poput onih koji se navode pokazuju određenu nepodudarnost u sferi sljedećih kategorija koje su prisutne u govornoj praksi. Jasno je da je riječ o onim slučajevima u kojima govornici bosanskog jezika nisu jezički osviješteni, povlačeći za sobom one jezičke recidive koji su poneseni iz obrazovnog, medijskog i razgovornog diskursa ranije razvojne jezičke faze, što, naprotiv, ne znači da Isaković nije upravu kad je posrijedi normativni status navedenih kategorija i konkretnih primjera. Zbog toga se može reći kako je u govornoj praksi prisutan sljedeći fond primjera, postojećih u vremenu Isakovićeve djelovanja, a koji se i danas mogu registrirati u razgovornom stilu:

- a) fonetsko-fonološki nivo: *duvati, istorija, miljeti, lako, lanuti, lemiti, dole, grehota, jastrijeb, prenos, prevod; Vavilon, Vizantija, lavirint, demokratija, ikindija, zekat, opština, opštiti, uopšte;*
- b) morfološki nivo: *krastavac; pariški; četvoro, četvorica; delirijum, kriterijum; djelimično; veče, takođe, juče;*
- c) leksički nivo: *bašta, dejstvo, dvospratnica, đubre, inostranstvo, lješnjak, mermer, uslov, talas, sopstven, vazduh, buzdovan, dvorana, udovica, komšija, nauka, kalup.*

Također, među pobrojanim kategorijama treba istaći da postoje neki slučajevi koji nisu zaživjeli u govornoj praksi, kao ni u službenoj sferi upotrebe jezika na svim njegovim nivoima, bez obzira na ono što je bosanska norma propisala. Tako bi se, na osnovu dosadašnjih tendencija u procesima standardizacije, moglo pretpostaviti da u budućim bosanskim normativnim priručnicima neće biti saglasnosti u normiranju primjera koje predlaže Isaković, kao što su npr. *hmiljeti, zamahac* (možda), *hrom, travanj, buzdohan* (možda), *prosinac, dvorhana, hudovica, kaluf...*, što ne znači da se energičnijim i sinhroniziranim djelovanjem u sferi jezičke politike ne može praktički promijeniti data situacija.

Među navedenim primjerima svakako treba istaći činjenicu da se ne može govoriti o apsolutnoj doljednosti već je prije svega riječ o tendenciji koja pokazuje nezavršene procese. Neće se pogriješiti ako se konstatira da mnogi oblici nisu prihvaćeni zbog nevođenja adekvatne jezičke politike, prije svega u sferi zvaničnih instanci jezičke prakse, u domeni medija, obrazovanja i zakonodavstva. Također, ovi primjeri u praktičnom smislu mogu se riješiti na način da im se i dalje ostavi prostor za preporučene oblike, ali u natuknicama mogu doći iza sinonimnih oblika. Zbog složenosti navedene problematike

te podstrekom nečinjenja u domeni jezičke politike, trebalo bi razmisliti o određenim principima bosanske norme, kao i o tome šta je potrebno na praktičnom planu učiniti kako bi se bosanska jezička norma razvila u svojoj punini i bez povlačenja pred širenjem kroatizacije i srbizacije ovoga jezika.

Primjenjujući određene kriterije u definiranju bosanske jezičke norme, važno je istaći da bi se kriteriji standardizacije i normiranja mogli manje-više svesti na kategorije na osnovu kojih se onda definiraju rješenja u propisivanju, a to su: a) etimologija; b) književnojezička tradicija; c) gramatička pravilnost; d) potvrda u organskom jezičkom idiomu; e) prisustvo osobina u razgovornom stilu; f) kriterij simboličke funkcije: plus-kriterij specifičnog bosnizma; minus-kriterij odnosa spram hrvatskog jezika; minus-kriterij spram srpskog jezika.

Prema razrađenoj metodologiji ponuđenih kriterija, može se konstatirati da je Isaković u svojim jezičkim stavovima postavio dobre temelje za profiliranje bosanske jezičke norme, tim prije što su prve, i po važnosti najrelevantnije, četiri kategorije gotovo u cijelosti ispoštovane. Istina, sporadično se može dogoditi da postoje određena odstupanja u smislu adaptabilnosti ponuđene norme u okolnostima protoka vremena, tačnije kazano, postoji vrlo jednostavna i lahko uočljiva tendencija u procesima zaokruživanja norme bosanskog jezika s obzirom na proteklo vrijeme u odnosu na vrijeme propisivanja normativističkih zakonomjernosti što se odnosi gotovo na trećinu jednog stoljeća. Osim toga, novija istraživanja bosanskog jezika u smislu proučavanja norme i standarda, pokazuju određene tendencije koje se ili u potpunosti preklapaju s Isakovićevim preporukama, ili je riječ još uvijek o nedovršenim procesima u egzistenciji bosanske norme. Postoje i one tendencije, istina poprilično marginalne i minorne u odnosu na ukupnost opisanih pojava, koje potvrđuju nepodudarnost, neprihvaćenost i odstupanje od navedenih preporuka. Dakako, bilo bi teško opisati sve kategorije koje pripadaju navedenim procesima, ali se tu svakako mogu navesti neki primjeri koji ilustriraju spomenute tvrdnje. Međutim, navedene procese nije lahko opisati iz pozicije postojećih normativa bosanskog jezika pošto su prema onome što nude normativni priručnici rješenja davana različito, u zavisnosti od opredjeljenja samih normativaca i njihovih uspostavljenih kriterija u leksikološkoj normativistici (up. Čedić i dr. 2007; Halilović i dr. 2010). Tako je u javnosti izlazak drugog izdanja *Pravopisa bosanskoga jezika* Senahida Halilovića (2017) izazvao brojne reakcije i veoma različite kritike, iz čega se može dati jednostavna konstatacija da je norma bosanskog jezika još uvijek neodređena i da luta u zavisnosti od preferencija i sklonosti samih normativaca, što je signal da su se na nivou standardološke bosnistike morali odrediti kriteriji za vođenje jezičke politike, koja je nažalost još

uvijek nedovršena i institucionalno neriješena. Pa ipak, i pored svih nedostataka, to ne smije i ne može biti razlog da se o ovome fenomenu ne govori, a pogotovo ne u kontekstu razumijevanja udjela Alije Isakovića u navedenim procesima.

Imajući u vidu dosadašnja normativna rješenja u odnosu na ortografsku, leksikografsku i gramatičku praksu, a vraćajući se na gore izneseni stav o odnosu kasnijih normativnih i prihvaćenih preporuka Isakovićevih preporučenih rješenja, ističu se sljedeće tendencije: a) najveći broj preporučenih rješenja ostao je u opticaju u svim rješenjima bosanskih normativa, kao što je npr. dosljedno očuvanje suglasnika *h* u pozicijama etimološkog i analoškog porijekla: *suh*, *duhnuti*, *duhan*, *hrđa*, *truhlo*, *hrzati*, *uho*, *snaha*, *hrvati*, *hametice*, *hendek...*; upotreba betacizma: *labirint*, *Bizantija*, *Babilon...*; te primjeri tipa: *sretan*; *četvero*, *petero...*; *dolje*, *dječije*, *Božije*, *sto*, *do*, *so*; *hirurg*, *hemija*; *bajrak*; *supstanca*; *simpozij*, *konzorcij*, *kolokvij...*, itd.; b) nemali broj primjera i kategorija pokazuju svojevrsne dvostrukosti, što je primjetno na nivou leksičke norme, ali i drugih razina: *uvjet* i *uslov*, iako je preporučeno samo *uvjet*; *sigurnost* i *bezbjednost*, iako je preporučeno samo *sigurnost*; *lak* i *lahak*, iako je primjetna tendencija javne upotrebe bez suglasnika *h* zbog čega je u nekim rješenjima kasnijim dato i *lako* i *lahko*, iako oblik bez suglasnika *h* ne bi trebao biti zastupljen u normi uzimajući u obzir etimologiju, književnojezičku praksu i stanje u organskom idiomu, a slično se može kazati i za oblike *mehak* i *mek*; naporedna upotreba oblika tipa *opći* i *opšti* i izvedenih oblika, pa neki normativi daju naporedne oblike, iako navedeni primjeri otprilike imaju isti status kao *lahak* i *mehak*, a u sličnoj su poziciji i oblici *svećenik* i *sveštenik*; zatim npr. *jučer* i *juče*, *večer* i *veče* i sl. koji imaju naporednu upotrebu, a norma bi trebala dati samo oblik s finalnim -r; zatim leksički oblici *gnojivo* i *đubre*, iako je davana prednost samo *gnojivu*, itd.; c) pojave koje su gotovo neprihvatljive u normativnoj i upotrebnoj sferi, a što može imati veze i s etimologijom, tradicijom, kao što su npr.: *hudovica*, *hlopta* i sl.

3. Zaključak

Sagledajući svu složenost problema norme, njezine tzv. implementacije i prije toga njezina opisivanja i propisivanja, može se konstatirati da najveći broj kategorija koje je preporučio Isaković i danas imaju snagu normativnih rješenja. Neki stavovi u međuvremenu trebaju biti redigirani, ponajprije u domeni svojevrsnih leksičkih dubleta, gdje bi se naporednost oblika mogla dati leksemama kao što su *val* – *talas*, *sigurno* – *bezbjedno*, *uvjet* – *uslov* i sl., pri

čemu se uvijek može naglasiti da prednost u odabiru ima prvi navedeni oblik, iako je dozvoljena i njegova sinonimna upotreba. To, s druge strane, ne znači da su dubletni oblici *lahak*, *lak*; *mehak*, *mek*; *opći*, *opšti* i sl., jer u navedenim slučajevima normiran treba biti samo prvi oblik, u skladu s etimologijom, književnojezičkom tradicijom i govornom idomatskom praksom. Dakako, ovdje su navedeni primjeri dati u formi ilustracije i nemaju cilj dati potpuni opis stanja jer to naprosto nije moguće sačiniti u radovima ovakvog tipa.

Također, na osnovu iznesenog, može se zaključiti da navedene kategorije i primjeri koje je tematizirao i problematizirao Isaković i danas imaju snažnu argumentaciju, pokazujući zapravo svu pronicljivost autora navedenih jezičkonormativnih postulata. Neće biti naodmet ponoviti da je Isaković odigrao izuzetno važnu ulogu, ako ne i najvažniju, u artikulaciji stavova o normiranju bosanskog jezika. Dakako, u tome kontekstu zahvala pripada i najneposrednijim saradnicima i konkretnom autoru prvog normativnog priručnika, dok je ono što se kasnije dogodilo s nekim normativnim rješenjima trend koji pokazuje društvena kretanja u sferi razumijevanja bosanskog jezika. Imajući sve to u vidu, te potencirajući značaj Isakovićeve intelektualnog pregalaštva, može se s kazati da su svi oni koji pripadaju plejadi normativista s Isakovićeve jezičkonormativnog vrela – *Isakovićevci!* To je ponos i dika.

Izvori i literatura

- Čedić, Ibrahim, Hadžem Hajdarević, Safet Kadić, Aida Kršo, Naila Valjevac (2007), *Rječnik bosanskog jezika*, Institut za jezik Sarajevo, Edicija Posebna izdanja, knj. 14., Sarajevo
- Hadžiefendić-Parić, Remzija (2017), “Citati i fragmenti iz govora i jezika (Isakovićev *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku*, balada *Haanaginica* i istoimena Isakovićeve balada)”, u: *Alija Isaković i bosanski jezik* (zbornik radova), Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, Posebna izdanja, knj. 30., str. 142–171
- Halilović, Senahid (1996), *Pravopis bosanskoga jezika*, BKZ “Preporod”, Sarajevo
- Halilović, Senahid (2017), *Pravopis bosanskoga jezika*, Slavistički komitet, Sarajevo, drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje
- Halilović, Senahid, Ismail Palić, Amela Šehović (2010), *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo

- Hodžić, Jasmin (2018), *Bosanski jezik: statusna pitanja bosanskog jezika kroz historiju i historija nauke o bosanskom jeziku*, Simurg Media i Internacionalni univerzitet u Sarajevu, Sarajevo
- Isaković, Alija (1965), “Nervoza u našem književnom jeziku”, u: *Odjek*, Sarajevo, god. XVIII, br. 22
- Isaković, Alija (1972), *Biserje: Izbor iz muslimanske književnosti*, Stvarnost, Zagreb
- Isaković, Alija (1984), “Leksika u muslimanskih pisaca i naši pravopisi”, u: *Sveske*, 5–6, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, Sarajevo
- Isaković, Alija (1993), *Jezički podsjetnik iz bosanskog jezika, sažetak Rječnika karakteristične leksike u bosanskome jeziku*, TKA Cazin, Sarajevo
- Isaković, Alija (1993), *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jezik*, Svjetlost, Sarajevo
- Isaković, Alija (1994), *Antologija zla*, Sarajevo – Ljubljana: NIPP Ljiljan, DP Delo – TČR Ljubljana
- Škaljić, Abdulah (1979), *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, četvrto izdanje

Adresa autora

Author's address

Alen Kalajdžija
Institut za jezik, Univerzitet u Sarajevu
Hasana Kikića 12
alen.kalajdzija@izj.unsa.ba

THREE DECADES SINCE ISAKOVIĆ'S TEXT *LANGUAGE REMINDER* FROM THE BOSNIAN LANGUAGE: APPLICATION AND PERCEPTION OF BOSNIAN NORMATIVE SOLUTIONS

Summary

The paper presents the principles that were used in the process of creating the Bosnian language norm, after the return of this language to official streams, and the part that Alija Isaković had in that process, especially in connection with the text *Basic characteristics of the Bosnian language* with repercussions in the official Bosnian language norm in the first modern Bosnian language orthographic manual from 1996. The paper underlines Isaković's commitment to the search for normative solutions in the Bosnian language based on the principles of etymology, grammatical regularity, the Bosnian literary and linguistic tradition and its foundation in the folk idioms of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Alija Isaković, Bosnian language, norm, standardization, orthography